

Γιάννης Γιανουλόπουλος

Ιστορικός - Πάντειο Παν/μιο

«ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΛΑΘΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ;»

Και πάλι για τη «συμφωνία των ποσοστών»:
Μόσχα, Οκτώβριος 1944*

Οι γνωστοί καλλιτέχνες — οι φίρμες — συχνά τα προσδιορίζουν οι ίδιοι και τα εισπράττουν χωρίς κανένα πρόβλημα, ενώ πολλοί από τους ολιγότερο επώνυμους ομοτέχνους τους (στην Ελλάδα τουλάχιστον) απλώς τα διεκδικούν. Οι έμποροι προσπαθούν διαρκώς να τα εμφανίσουν μειωμένα, όταν αναφέρονται σε κέρδη και αντίπαλος είναι η εφορία. Οι δικηγόροι και τα δικαστήρια καθημερινώς ασχολούνται με αυτά σε περιπτώσεις συνιδιοκτησίας, και οι κάτοχοι διαμερισμάτων με υπερηφάνεια τα δηλώνουν στις γενικές συνελεύσεις και της δικής σας, ίσως, πολυκατοικίας.

Για όλους τους άλλους ανθρώπους, αλλά και όσους προαναφέραμε σε όλες τις άλλες στιγμές τους, τα ποσοστά θεωρούνται λέξη κατ' αρχήν ύποπτη ή εν πάση περιπτώσει όχι απολύτως καθαρή.

Παραπέμπει ευθέως σε προμήθειες, διακανονισμούς που μπορεί να στρέφονται εναντίον ανυποψίαστων τρίτων, αθέατες και συχνά αθέμιτες πρακτικές, άφθονα και άκοπα κέρδη γενικώς. Σε μία μάλιστα χαρακτηριστική περίπτωση της τελευταίας κατηγορίας το ονοματεπώνυμο του εισπράττοντος, για πολλά χρόνια, έτεινε να αντικατασταθεί, ακόμη και στους τίτλους των εφημερίδων, από το ποσοστό του: «Ο κύριος 5%»¹.

Όταν τα ποσοστά συνδέονται με μυστικές συμφωνίες Μεγάλων Δυνάμεων που έχουν ως αντικείμενο μικρότερες χώρες, η δύναμη και η εμβέλειά τους πολλαπλασιάζονται σε τέτοιο βαθμό, ώστε να επικαλύπτεται ή και να

* Στο κείμενο που ακολουθεί τηρήθηκε η αρχή του σεβασμού στον προφορικό λόγο των επιστημονικών συναντήσεων.

1. Πρόκειται για τον Sarkis Gulbenkian (1869-1955) Αρμένιο επιχειρηματία και γνωστό συλλέκτη έργων τέχνης που παραχώρησε τα, προ του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, δικαιώματά του στην εκμετάλλευση των πετρελαίων της Μοσσούλης στο διεθνές consortium Αγγλικών, Γαλλικών, Ολλανδικών και Αμερικανικών εταιριών (1920), έναντι ποσοστού 5% επί των κερδών.

ακυρώνεται οποιαδήποτε άλλη ερμηνευτική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων. Ο λόγος είναι προφανής. Αντίθετα από τις «θεωρίες» — άλλη μία λέξη που προκαλεί επιφυλάξεις· πράγμα το οποίο συνήθως εκφράζεται με το επεξηγηματικόν... «και κουραφέξαλα» — τα ποσοστά, ως αριθμητικά δεδομένα, είναι απλά, σαφή και αναμφισβήτητα. Εδώ, μιλούν οι αριθμοί.

Όλα αυτά ισχύουν κατ' εξοχήν στην περίπτωση των συνομιλιών και των συμφωνιών της Μόσχας, του Φθινοπώρου του 1944, μέρος των οποίων υπήρξε και η περίφημη *συμφωνία των ποσοστών*. Το πιο γνωστό, τώρα πλέον, γεγονός της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας. Με αυτό ολοκληρώνονται εν πνεύματι γενικής συναινέσεως πολλές περιστασιακές (αλλά και άλλες, επιστημονικών προθέσεων) συζητήσεις. Με το γεγονός δηλαδή που σφράγισε, κατά την επικρατούσα αντίληψη, την πορεία της χώρας στο τέλος και μετά το τέλος του Β! Παγκοσμίου Πολέμου.

Ο πόλεμος θα μας χρειαστεί κατ' αρχήν για να υπενθυμίσουμε το σημείο της μεγάλης καμπής του. Το σημείο μετά από το οποίο όλα έδειχναν ότι η Γερμανία θα ηττηθεί, ή μάλλον ότι αποκλείεται να νικήσει (τέλη 1942 — αρχές 1943)². Θα πρέπει ίσως να τονίσουμε ότι δεν πρόκειται για κάποια *ex post facto* διαπίστωση αλλά για μία εξέλιξη, στις τύχες του πολέμου της οποίας είχαν πλήρη συνείδηση οι πρωταγωνιστές της αντιχιτλερικής συμμαχίας.

Μέχρι τότε, το πρώτο μέρος του, η πρώτη τριετία, χαρακτηρίζεται από μία, αδιάσπαστη ουσιαστικά, σειρά επιτυχιών του Άξονα. Είναι η εποχή που σε κάποια φάση της, η πιθανότητα ήττας της Σοβιετικής Ένωσης από τη Γερμανία εμφανίζεται ως ενδεχόμενο στους — απόρρητους φυσικά — στρατηγικούς σχεδιασμούς των συμμάχων της.

Και κατά την περίοδο αυτή ωστόσο, η Σοβιετική Ένωση (που δεν εκτιμά ασφαλώς πως πλησιάζει το τέλος της· ούτε οι σύμμαχοί της άλλωστε θεωρούν ότι αυτή είναι η πιο ισχυρή πιθανότητα στο Ανατολικό Μέτωπο) ενδιαφέρεται, ως μεγάλη δύναμη, για τη μεταπολεμική Ευρώπη και για τα Βαλκάνια, όπως μαρτυρεί το σχετικό βρετανικό αρχειακό υλικό³, αλλά η προτεραιότητα της άμυνας και της επιβιώσεως οπωσδήποτε κυριαρχούν.

2. Ήττα και υποχώρηση του Rommel μετά τη δεύτερη μάχη του El Alamein (Όκτ.. Νοεμ. 1942). — Παράδοση της Γερμανικής Στρατιάς του Von Paulus στο Stalingrad και έναρξη της σοβιετικής αντεπιθέσεως στο Ανατολικό Μέτωπο (Ιαν./Φεβρ. 1943).

3. Π.χ. Record of Interview between Foreign Secretary and Stalin, 16.17 Dec. 1941, F. O. 371.32874. Record of Second Meeting with Soviet Delegation (κατά τη διάρκεια της σύντομης επισκέψεως του Υπουργού Εξωτερικών της ΕΣΣΔ, V. Molotov, στο Λονδίνο καθ' οδόν προς την αμερικανική πρωτεύουσα), 21 May 1942, F.O. 371.32882.

Μετά τη μεγάλη στροφή των αρχών του 1943, όταν οι πολιτικοί υπολογισμοί υπεισερχονται, όλο και περισσότερο, στις στρατηγικές αποφάσεις και των Τριών Συμμάχων, το ενδιαφέρον αυτό καθίσταται κάτι περισσότερο από οφθαλμοφανές. Μία ακόμη διευκρίνιση ωστόσο, είναι απαραίτητη εδώ για να προληφθούν οι συνήθεις παρεξηγήσεις που υποβοηθούνται ασφαλώς από το γεγονός ότι για πολλούς ανθρώπους (συμπεριλαμβανομένου και του ομιλούντος) η καθαρά στρατιωτική πλευρά των πολέμων δεν παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ιδίως εκ των υστέρων.

Όσα αναφέραμε περί πολιτικών υπολογισμών δε σημαίνουν αυτονόμηση ή προτεραιότητα του πολιτικού· παρά την πλούσια παραγωγή «αποδείξεων» περί του αντιθέτου, και από τις δύο πλευρές, κατά την πρώτη κυρίως περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Δεν σημαίνουν δηλαδή ότι ο τρόπος και ο χρόνος της ήττας της Γερμανίας ήταν ορατός και σαφής — έστω και ως περίγραμμα—από τη σκοπιά του 1943· μία αιματηρή μεν, αλλά κάπως δευτερευούσης σημασίας υπόθεση την οποία θα έπρεπε να διεκπεραιώσουν οι στρατηγοί, ούτως ώστε να αφεθούν απερίσπαστοι οι Τρεις Μεγάλοι στο συναρπαστικό παιχνίδι της αναδιαμορφώσεως του πολιτικού χάρτη του κόσμου, της Ευρώπης, και των Βαλκανίων, που μας ενδιαφέρουν ειδικότερα.

Παρ' όλα αυτά, διαβάζοντας κανείς πολλές — δημοσιογραφικής φύσεως (και όχι μόνον) — αναλύσεις της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων κατά τη διάρκεια του πολέμου, έχει την αίσθηση ότι, ήδη από το 1943, (εάν όχι και ενωρίτερα) ο πόλεμος παίζει το ρόλο της μουσικής στις ιστορικού περιεχομένου τηλεοπτικές παραγωγές που χαμηλώνει διακριτικά ή και εξαφανίζεται για να ακουστεί το *σπηκάς*.

Ασφαλώς όμως σημαίνουν κάτι οι πολιτικοί υπολογισμοί που αναφέραμε. Σημαίνουν πως κάθε πλευρά προσπαθεί, όλο και πιο απροκάλυπτα, να καταστήσει κοινά αποδεκτές, στρατηγικές τέτοιες που — χωρίς να θέτουν εν κινδύνω το σύνολο της πολεμικής προσπάθειας — προορίζονται να εξυπηρετήσουν τα μεταπολεμικά της συμφέροντα στην Ευρώπη και τον κόσμο.

Σε αυτό το πλαίσιο θα πρέπει να εντάξουμε και τη μόνιμη προσπάθεια της Αγγλίας, από τις αρχές του 1943, να επιβάλλει, ή μάλλον να υποβάλλει, στις Ηνωμένες Πολιτείες ως συμμαχική στρατηγική την απόβαση στα Βαλκάνια αντί της Ιταλίας — ή και στα Βαλκάνια μετά την Ιταλία — και την αναβολή της προαποφασισμένης και από τους τρεις Μεγάλους (1942) δημιουργίας «Δευτέρου Μετώπου» στη Γαλλία.

Η παρουσία αγγλοαμερικανικών στρατευμάτων, υπό βρετανική διοίκηση, στη Βαλκανική Χερσόνησο από το 1943 — ή και το 1944 — θα οδηγούσε προφανώς σε ένα μεταπολεμικό συσχετισμό δυνάμεων εντελώς διαφορετικό από εκείνον που τελικά διαμορφώθηκε στο χώρο αυτό κατά την τελευταία

φάση του πολέμου, εφόσον η αγγλική επιρροή θα περιόριζε σημαντικά την έκταση της αντίστοιχης σοβιετικής.

Η κυβέρνηση της Μόσχας διαμαρτύρεται μεν για τις συνεχείς αναβολές του υπεσχημένου μεγάλου αντιπερισπασμού στη Γαλλία, αλλά δεν φαίνεται να αντιδρά αρνητικά στα βαλκανικά σχέδια του Churchill. (Το τι εκτιμήσεις, ή, πιθανόν, αντισχέδια είχε διαμορφώσει το Κρεμλίνο, το γνωρίζουν προς το παρόν μόνο τα σοβιετικά αρχεία που παραμένουν κλειστά). Δεν αντιδρά αρνητικά με το σκεπτικό ότι κάθε αντιπερισπασμός εκείνη την εποχή ήταν ευπρόσδεκτος. Το 1943, οι ανθρώπινες απώλειες και οι υλικές καταστροφές στο Ανατολικό Μέτωπο εξακολουθούν να είναι τεράστιες και η φορά του πολέμου στο μέτωπο αυτό, σαφής μεν εναντίον της Γερμανίας αλλά όχι συνεχής· ούτε απολύτως εγγυημένη.

Η οριστική ματαίωση — το Σεπτέμβριο του 1943 — των βρετανικών σχεδίων για τα Βαλκάνια οφείλεται στις ΗΠΑ που έκριναν, ορθώς, ότι η Αγγλία επεδίωκε με τον τρόπο αυτό όχι μόνον, ούτε κυρίως, να αναχαιτίσει τις μελλοντικές σοβιετικές φιλοδοξίες, αλλά να επαναβεβαιώσει την προεξάρχουσα θέση της στη Νοτιανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή εις βάρος και των αμερικανικών οικονομικών συμφερόντων. Όπως ακριβώς συνέβη και κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ουσιαστικό στοιχείο της αμερικανικής στάσεως στο συγκεκριμένο ζήτημα του βαλκανικού μετώπου, αλλά και της γενικότερης πολιτικής στρατηγικής των ΗΠΑ, ήταν η εκτίμηση του Προέδρου της Fr. Roosevelt ότι η Σοβιετική Ένωση μεταπολεμικά δεν θα είχε — διότι δεν θα ήταν σε θέση να έχει — επεκτατικές διαθέσεις. Αντιθέτως, η ανασυγκρότηση της χώρας αυτής και της κατεστραμμένης οικονομίας της θα επέβαλαν την προτεραιότητα της αμερικανικής φιλίας και των αμερικανικών κεφαλαίων.

Η ορθότητα της διαγνώσεως — το εάν δηλαδή, σε τελευταία ανάλυση, ο ψυχρός πόλεμος που ακολούθησε αποτελούσε ή δεν αποτελούσε αναπόφευκτη εξέλιξη — παραμένει ανοιχτό ερώτημα· ένα ερώτημα το οποίο περιλαμβάνει πολλά άλλα, ειδικότερα, που δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπισθούν χωρίς τη μελέτη και των σοβιετικών αρχειακών πηγών.

Εκείνο που δεν προκαλούσε αμφιβολίες ή αντιρρήσεις, μετά την ευνοϊκή για την αντιχιτλερική συμμαχία τροπή του πολέμου, ήταν το ειδικό σοβιετικό ενδιαφέρον για τις ευρωπαϊκές χώρες με τις οποίες η ΕΣΣΔ είχε, ή σκόπευε να αποκτήσει, κοινά σύνορα. Η ανάδειξη και η επικράτηση στις χώρες αυτές πολιτικών δυνάμεων με μόνιμο προσανατολισμό (στην εξωτερική τους πολιτική) τη φιλία και τη συνεργασία με την κυβέρνηση της Μόσχας, υπήρξε σταθερή επιδίωξη του Stalin.

Το τι όμως εννοούσαν οι δύο δυτικές δυνάμεις αποδεχόμενες ως εύλογη προτεραιότητα την ανάγκη ασφαλείας των σοβιετικών συνόρων, το πώς

αντιλαμβανόταν το Κρεμλίνο τη «φιλία και τη συνεργασία», και το τι θα συνέβαινε όπου, στην Ανατολική Ευρώπη, δεν υπήρχαν ή δεν μπορούσαν να αναδειχθούν, με δημοκρατικές διαδικασίες, πολιτικές δυνάμεις των επιθυμητών προδιαγραφών, ήταν πράγματα αρκετά ασαφή εκείνη την εποχή.

Δεν θα μπορούσε ασφαλώς να ισχυριστεί κανείς το ίδιο και για τη σοβιετική στάση απέναντι στην Ελλάδα. Η άκαρπη προσπάθεια του εκπροσώπου του ΚΚΕ (το καλοκαίρι του 1943 στο Κάιρο) να αποσπάσει άποψη για τις προοπτικές του ελληνικού αντιστασιακού κινήματος από τον ανταποκριτή του ΤΑΣΣ — το μόνο διαθέσιμο στην Αιγυπτιακή πρωτεύουσα σοβιετικό επίσημο⁴, — η έμμεση πλην σαφής συμβουλή προς την ηγεσία του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, λίγο μετά το Συνέδριο του Λιβάνου, να μην επιχειρήσει να αμφισβητήσει τη βρετανική πρωτοκαθεδρία στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο⁵ και οι εύγλωττες σιωπές, αργότερα, του επικεφαλής της σοβιετικής αποστολής στα ελληνικά βουνά συνταγματάρχη Ρορον⁶, βρίσκονται απολύτως μέσα στο πλαίσιο των σοβιετικών προτεραιοτήτων στις οποίες μόλις αναφερθήκαμε.

Ήδη από τον Οκτώβριο του 1943, μετά την ολοκλήρωση των συναντήσεων της πολύ σημαντικής Διασκέψεως των Υπουργών Εξωτερικών της Συμμαχίας στη Μόσχα — ένα χρόνο πριν από τη «συμφωνία των ποσοστών» — η βρετανική πλευρά έχει πλέον καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η Μόσχα δεν προτίθεται, ούτε στο μέλλον, να αναμιχθεί στις ελληνικές υποθέσεις⁷.

Ενδιαφέρεται βεβαίως, ζωηρά, για τη Ρουμανία, τη «νότια είσοδο» των σοβιετικών συνόρων, και ο Eden δεν αμφισβητεί τη στρατηγική σημασία της για τη Σοβιετική ασφάλεια. Η βρετανική κυβέρνηση αναγνωρίζει την προτεραιότητα του Κρεμλίνου στη χώρα αυτή και προσαρμόζει τη βαλκανική πολιτική της από τη Διάσκεψη και μετά — το βαλκανικό μέτωπο είχε ήδη αποκλεισθεί το Σεπτέμβριο του 1943, όπως είπαμε — με βάση τα παραπάνω δεδομένα.

Την αμοιβαία αναγνώριση του ειδικού ενδιαφέροντος των δύο συμμαχικών για την Ελλάδα και τη Ρουμανία έθεσε σε (προσωρινή) δοκιμασία η

4. Ρούσος, Πέτρος, *Η Μεγάλη Πενταετία*, 3η έκδ., τ. Α', Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1982, σσ. 453-4.

5. *Ibid.*, 3η έκδ., τ. Β', Αθήνα (Σύγχρονη Εποχή) 1986, σσ. 163-4.

6. Ιωαννίδης, Γιάννης, *Αναμνήσεις*, Αθήνα (Θεμέλιο) 1979 σ. 237-8.

7. Record of Proceedings of Foreign Ministers Conference, Moscow, Oct. 1943, F. O. 371.37031. PREM.3, 211.7, W.P. (43) 518, 14 Nov. 1943. A.A. Gromyko, B. Ponomarev, *Soviet Foreign Policy*, vol. I, 1917-1945, Moscow (Progress) 1981, σ. 435.

αποστολή της SOE στη ρουμανική πρωτεύουσα το Δεκέμβριο του 1943⁸, αποστολή για την οποία δεν είχαν ενημερωθεί οι σοβιετικοί. Με καθυστέρηση αρκετών μηνών, η οποία δεν φαίνεται να μετρίασε την ένταση της οργής του Stalin, η Μόσχα απάντησε τον Απρίλιο του 1944 —αφορμή ήταν τα γεγονότα που οδήγησαν στο κίνημα των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων στη Μέση Ανατολή και ο τρόπος καταστολής του — με την πρώτη και μοναδική από την αρχή της συμμετοχής της στον πόλεμο μέχρι τις παραμονές της γερμανικής ήττας, καταγγελία της βρετανικής πολιτικής ως προς την Ελλάδα⁹.

Αποτέλεσμα της παρεξηγήσεως, εάν περί αυτού επρόκειτο, υπήρξε η σύναψη (με βρετανική πρωτοβουλία) ειδικής αγγλοσοβιετικής συμφωνίας μεταξύ του A. Eden και του σοβιετικού πρέσβυ στο Λονδίνο, F. Gusev, το Μάιο του 1944¹⁰. Η συμφωνία, η οποία προέβλεπε την προτεραιότητα των δύο συμβαλλομένων χωρών στην Ελλάδα και τη Ρουμανία αντιστοίχως, αποφασίστηκε, τελικώς, να ισχύσει δοκιμαστικά για ένα διάστημα τριών μηνών προκειμένου να διασκεδαστούν οι αμερικανικές υποψίες ότι αποτελούσε το εναρκτήριο βήμα για τη διανομή των Βαλκανίων σε δύο μερίδια δια της μεθόδου του καθορισμού σφαιρών επιρροής της Μεγ. Βρετανίας και της ΕΣΣΔ¹¹.

Το δεύτερο βήμα πάντως, πραγματοποιήθηκε στη Μόσχα τον Οκτώβριο του 1944 κατά τη Συνάντηση Κορυφής Churchill - Stalin. Οι διαπραγματεύσεις — επίσημες συναντήσεις (με πρακτικά και «γεύματα εργασίας») — που διήρκεσαν από τις 9 έως τις 17 Οκτωβρίου, περιλαμβάνουν συνομιλίες του Άγγλου πρωθυπουργού με το Stalin και συναντήσεις των υπουργών εξωτερικών των δύο χωρών, οι οποίοι παρίστανται, αλλά σπανίως παρεμβαίνουν, και στις συναντήσεις κορυφής. Από τις 10 Οκτωβρίου συμμετέχει στις συνομιλίες και ο αμερικανός πρέσβυς στη Μόσχα A. Harriman.

Τα ζητήματα που αφορούν τα Βαλκάνια ρυθμίζονται κατ' αρχήν την πρώτη ημέρα, 9 Οκτωβρίου (απόντος του Harriman), και οι ρυθμίσεις ορι-

8. FRUS [Foreign Relations of the United States], 1944, vol. 4, σ. 147. Barker, E., *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, London (Macmillan) 1976, σσ. 139-40, 228-30, 234-5. Stafford, D., *Britain and European Resistance, 1940-1945*, London (Macmillan) 1980, σσ. 176-7.

9. Molotov to F. O., 28 April 1944, R 6897, F. O. 371.43730.

10. Eden to Clark-Kerr (Moscow), 5 May 1944, R 7214, F.O. 371.43686 Eden to Leeper (Athens), 25 May 1944, R 7903, F.O. 371.43686. *Allied Agreements regarding spheres of interests in the Balkans*, Minute by the Research Dept. of the Foreign Office, April 8, 1948, στο F. O. 371.72194.

11. FRUS, 1944, vol. 5, σσ. 118-9, 121. Churchill to Roosevelt, 11 June 1944, R 9472, F.O. 371.43646.

στικοποιούνται μετά από δύο συναντήσεις του Eden με τον Μολοτοφ στις 10 και στις 11 του μηνός.

Κατά τη συνάντηση της 9ης Οκτωβρίου, εκτός από τα βαλκανικά θέματα συζητήθηκε — πρώτο — το πολωνικό πρόβλημα (το πιο σημαντικό ζήτημα της μεταπολεμικής Ευρώπης μέχρι τα μέσα του 1945) όπου σημειώθηκε ουσιαστικής φύσεως σύγκλιση απόψεων, ενώ μετά τη βαλκανική συμφωνία εξετάστηκε η στάση των Συμμάχων απέναντι στη Γερμανία και τη βέβαιη πλέον ήττα της, οι πολεμικές επιχειρήσεις στην Ασία, η κατάσταση στην Κίνα, οι προοπτικές της Ιαπωνίας (εκτενέστατα) και η γενική πορεία του πολέμου (επίσης εκτενώς). Στα Πρακτικά υπάρχουν, επιπλέον, αρκετές αναφορές στην Ιταλία και σε άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης καθώς και στη Διάσκεψη του Dumbarton Oaks¹².

12. Τα Πρακτικά των συνομιλιών του βρετανού πρωθυπουργού με το σοβιετικό ομόλογό του, υπάρχουν σε τρεις μορφές που δε διαφέρουν ουσιαστικά μεταξύ τους. Για την πρώτη και πληρέστερη — χειρόγραφη — καταγραφή τους, βλ. F.O. 800.302 [Private Papers of Lord Inverchapel' όπως ονομάστηκε αργότερα ο Sir A. Clark-Kerr, ο βρετανός πρέσβυς στη Μόσχα κατά τη διάρκεια του πολέμου], Record of Meeting at [the] Kremlin, Oct. 9, 1944. First Draft.

Από τα Πρακτικά αυτά, του πρακτικογράφου της Βρετανικής Πρεσβείας, προέρχεται και ο τίτλος του παρόντος κειμένου. Πλήρως ικανοποιημένος από τη συνεννόησή του, εφ' όλης της ύλης, με το σοβιετικό ηγέτη, ο W. Churchill του εδήλωσε στο τέλος της πρώτης και σημαντικότερης συναντήσεως — εκείνης της 9ης Οκτωβρίου — ότι εφόσον κατόρθωσαν να ρυθμίσουν μεταξύ τους, εν πνεύματι ειλικρινούς συνεργασίας, εκκρεμότητες και προβλήματα όλων των ηπειρών, θα έπρεπε κανονικά να τους είχε συμβουλευθεί ο Θεός όταν έφτιαχνε τον κόσμο. Το ότι αυτό δεν έγινε, απάντησε ο Stalin — ειδικότερος περί το θέμα ως τέως σπουδαστής της Θεολογίας — ήταν «*το πρώτο λάθος του Θεού*».

Τα ίδια Πρακτικά, τυπωμένα, για αυστηρά εσωτερική χρήση του Foreign Office, βρίσκονται στο F.O. 371.47773. Σε ότι αφορά τη συζήτηση της 9ης Οκτωβρίου για την Πολωνία και τα Βαλκάνια δεν υπάρχει καμία διαφορά μεταξύ των δύο κειμένων. Από τη δεύτερη όμως, την τυπωμένη μορφή των Πρακτικών, έχει αφαιρεθεί ο μικρός διάλογος του τέλους της συναντήσεως περί του τι όφειλε να πράξει ο Θεός. Ενδεχομένως δε, να έχουν αφαιρεθεί και άλλες τέτοιες «ανεκδοτολογικές» λεπτομέρειες — εάν υπήρξαν — κατά τη διάρκεια των συζητήσεων περί Κίνας, Ιαπωνίας κ.λπ.

Και στις δύο μορφές τους πάντως, για να επανέλθουμε στην αρχή της συναντήσεως της 9ης Οκτωβρίου, δηλαδή στις διαπραγματεύσεις για την Πολωνία και τα Βαλκάνια, τα Πρακτικά αναφέρουν ότι ο άγγλος πρωθυπουργός παρουσίασε στη σοβιετική πλευρά το «πονηρό ντοκουμέντο» [εμπρόσδεκτη κάθε συμβολή στην καλύτερη μετάφραση του «naughty document», στη συγκεκριμένη φράση]: την πρόταση του προφανώς, με τα «ποσοστά» για τις διάφορες βαλκανικές χώρες, όπως την παραθέτει στον 6ο τόμο του *The Second World War*, London (Cassell) 1954, σσ. 197-8: Για τη Ρουμανία, Ρωσία 90%, Άλλοι 10%. Για την Ελλάδα, Μεγ. Βρετανία (σε συμφωνία με τις ΗΠΑ) 90%, Ρωσία 10%. Γιουγκοσλαβία και Ουγγαρία, 50%-50%. Για τη Βουλγαρία, Ρωσία 75%, Άλλοι 25%.

Στα Πρακτικά, τόσο τα χειρόγραφα όσο και τα τυπωμένα, δεν αναγράφονται τα ποσο-

Σε αυτά ακριβώς τα αναλυτικά πρακτικά της πρώτης συναντήσεως Churchill - Stalin (23 τυπωμένες σελίδες¹³ μεγάλου σχήματος) τα Βαλκάνια κατα-

στά της προτάσεως: δηλαδή το περιεχόμενο του naughty document. Αυτό όμως δεν «αποδεικνύει» τίποτε, διότι την επόμενη και την μεθεπόμενη ημέρα — 10 και 11 Οκτωβρίου — οπότε συνεχίστηκε η συζήτηση για τη Βουλγαρία την Ουγγαρία και τη Γιουγκοσλαβία, μεταξύ του Eden και του Molotov, τα ποσοστά που είχε προτείνει ο βρετανός πρωθυπουργός στις 9 Οκτωβρίου, αναφέρονται πολλές φορές στα πρακτικά ως σημείο εκκινήσεως για τις διαπραγματεύσεις των δύο υπουργών διαπραγματεύσεις που κατέληξαν στο 80% και 20% (Σοβ. Ένωση και Μεγ. Βρετανία) για την Ουγγαρία και τη Βουλγαρία.

Υπάρχει τέλος και μία τρίτη μορφή των Πρακτικών των Συναντήσεων Churchill-Stalin — αυτήν γνωρίζουν και χρησιμοποιούν όσοι από τους Έλληνες και ξένους ερευνητές έχουν ασχοληθεί με τη «συμφωνία των ποσοστών» —, τυπωμένη σε σελίδες μεγαλύτερου μεγέθους, στη σειρά PREM (Προσωπικά έγγραφα του Πρωθυπουργού) 3.434. «Anglo-Russian Political Conversations at Moscow, October 9-October 17, 1944». Είναι απολύτως όμοια με εκείνη του Foreign Office εάν εξαιρέσουμε το ότι δεν περιλαμβάνει τη μικρή φράση: Then the Prime Minister produced the naughty document... Από αυτήν την πηγή, ο Γ. Ανδρικόπουλος μετέφρασε και δημοσίευσε στα ελληνικά, το τμήμα των συνομιλιών της 9ης Οκτωβρίου που αφορά την Πολωνία και τα Βαλκάνια. [Βλ. Γ. Ανδρικόπουλος, 1944. *Η κρίσιμη χρονιά: 300 ανέκδοτα έγγραφα για την Ελλάδα από το προσωπικό αρχείο του Ουίνστον Τσόρτσιλ*, 2τ., Αθήνα (Διογένης) 1974]. Το ίδιο απόσπασμα από τις συνομιλίες της 9ης Οκτωβρίου, από την ίδια πηγή [PREM 3] υπάρχει ως παράρτημα (στα αγγλικά), στο Β. Κόντης *Η Αγγλοαμερικανική πολιτική και το Ελληνικό Πρόβλημα, 1945-1949*, Θεσσαλονίκη (Παρατηρητής) 1986.

[Ο συνάδελφος P. Holdich ήταν ο πρώτος που εντόπισε — ή, εν πάση περιπτώσει, ο πρώτος που δημοσίευσε τη σχετική πληροφορία — και το «χαρτάκι με τα ποσοστά», ταξινομημένο σε άλλο τόμο της σειράς PREM (PREM 3.66.7) που δεν έχει σχέση με τα Πρακτικά της Συναντήσεως της 9ης Οκτωβρίου. Βλ. P. G. Holdich, «A Policy of Percentages? British Policy and the Balkans after the Moskow Conference of October 1944» στο *The International History Review*, vol. IX, Feb. 1987, σσ. 28-47].

Ως προς τον περίφημο διάλογο που παραθέτει ο W. Churchill στη σ. 198 του βου τόμου του βιβλίου του για το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο — Δεν θα εθεωρείτο κάπως κυνικό εάν φαινόταν ότι αντιμετωπίσαμε τόσο σοβαρά θέματα με τόσο πρόχειρο τρόπο; Ας κάψουμε το χαρτί. Όχι φυλάξτε το εσείς — αυτός δεν υπάρχει ούτε στην πληρέστερη, τη χειρόγραφη δηλαδή, μορφή των Πρακτικών.

Σύμφωνα με τη «λογική των ποσοστών» και τις πολύ γνωστές, αναγνωρισμένες, υψηλές επιδόσεις του Churchill στην τέχνη του «δημοσιώς [και εμπιαθώς] ψεύδεσθαι» — με την «πολιτική» και όχι με την «ηθική» έννοια της λέξεως — θα έπρεπε κανονικά να συμπεράνει κανείς ότι η πιθανότητα να έγινε αυτός ο διάλογος, «όπως τον θυμόταν» ο Άγγλος πρωθυπουργός, δεν υπερβαίνει το 10%: δηλαδή το ποσοστό του για τη Ρουμανία. Για τις πραγματικότητες ωστόσο, των συναντήσεων του Οκτωβρίου του 1944, είναι εξίσου πιθανόν, είτε να μην έγινε κανένας διάλογος, είτε κάποιος άλλος μικρός διάλογος, είτε αυτός ακριβώς που αναφέρει ο W. Churchill.

13. PREM 3.434.7, σσ. 67-70. Ανδρικόπουλος, *op. cit.*, τ. Β' σσ. 141-52. Κόντης, *op. cit.*, σσ. 405-17.

λαμβάνουν περίπου 3 σελίδες και το περί Ελλάδος και Ρουμανίας κάτι λιγότερο από εννέα σειρές¹⁴.

Δεν θα επιθυμούσα να αναφερθώ, σκοπίμως, στο ζήτημα του κατά πόσον μπορεί να θεωρηθεί ακριβής ή όχι, ο διάλογος με τον οποίον έκλεισε η «συμφωνία των ποσοστών» όπως τον παραθέτει ο Άγγλος πρωθυπουργός στο γνωστό έργο του για το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, του οποίου ο τελευταίος τόμος εκδόθηκε το 1954, διότι αυτά τα πράγματα πολύ μικρή σημασία είχαν για τη συμφωνία πλαίσιο του 1944. Άλλη σημασία είχαν βεβαίως το 1954¹⁵.

Από την ανάγνωση των Πρακτικών προκύπτει ότι οι μόνες βαλκανικές χώρες για τις οποίες δεν έγινε ουσιαστικά κανένας διάλογος κατά τη διάρκεια της πρώτης αλλά και των επομένων συναντήσεων της Μόσχας (από όπου απουσιάζουν και οι απλές αναφορές) ήταν η Ελλάδα και η Ρουμανία. Για όσους ασχολούνται με την ιστορία του πολέμου και τις αγγλοσοβιετικές σχέσεις, αυτό δεν αποτελεί έκπληξη. Το αντίθετο θα προκαλούσε έκπληξη, και μάλιστα έκπληξη πρώτου μεγέθους.

Ο Churchill, αρχίζοντας τη συζήτηση για τα Βαλκάνια, αναφέρει απλώς ότι υπάρχουν δύο χώρες για τις οποίες η Βρετανία και η Σοβιετική Ένωση αισθάνονται ιδιαίτερο ενδιαφέρον: η Ελλάδα και η Ρουμανία. Για τη Ρουμανία δεν ανησυχεί πολύ. Πρόκειται για Ρωσική υπόθεση. Ως προς την Ελλάδα όμως, αλλιώς έχουν τα πράγματα. Η Βρετανία οφείλει να είναι η ηγετική δύναμη στη Μεσόγειο και να έχει τον πρώτο λόγο στη χώρα αυτή.

Ο Stalin δηλώνει ότι συμφωνεί και προσθέτει πως οι Άγγλοι βρέθηκαν σε πολύ δύσκολη θέση όταν η Γερμανία διέκοψε τις επικοινωνίες τους στη Μεσόγειο και ότι ο έλεγχος των μεσογειακών επικοινωνιών αποτελεί θέμα ζωτικής σημασίας για τη Μεγάλη Βρετανία. Αυτή είναι η περίληψη των οκτώμιση γραμμών στα Πρακτικά, που αφορούν την Ελλάδα και τη Ρουμανία¹⁶. Όχι μόνον δεν έγινε καμία διαπραγμάτευση, αλλά η προϋπάρχουσα συμφωνία για τις δύο αυτές χώρες, και ο ικανοποιητικός τρόπος με τον οποίο λειτούργησε μετά το Μάιο του 1944, επρόκειτο να αποτελέσουν το θεμέλιο λίθο της καλής πίστεως επί του οποίου οικοδομήθηκε η «συμφωνία των ποσοστών» και για τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη.

Για τη Βουλγαρία, όπου ο βρετανός πρωθυπουργός, χωρίς να αμφισβητεί το προβάδισμα της Μόσχας, είπε ότι — αντίθετα από την περίπτωση της Ρουμανίας — θα ήθελε να είναι κάτι περισσότερο από απλός θεατής, ο διάλογος υπήρξε αρκετά μακρότερος. Εκάλυψε δε και ένα σημαντικό

14. PREM 3.434.7, σ. 67. Άνδρικόπουλος, *op. cit.*, σ. 144. Κόντης, *op. cit.*, σ. 408.

15. Βλ. υποσ. 12, τελευταία παράγραφος.

16. Βλ. υποσ. 14.

μέρος των ειδικών συνομιλιών των δύο υπουργών εξωτερικών που ακολούθησαν τη συνάντηση της 9ης Οκτωβρίου. Τα ίδια ακριβώς ισχύουν και για τη σχετική με την Ουγγαρία συζήτηση¹⁷.

Η διαπραγματεύση για τη Γιουγκοσλαβία, τόσο στην πρώτη συνάντηση όσο και στις συνομιλίες Eden - Molotov, δεν προδίδει καμία διάθεση αμφισβητήσεως της κατ' αρχήν συμφωνίας για κοινή αντιμετώπιση — fifty/fifty — των εκεί εξελίξεων. Αντιθέτως, χαρακτηρίζεται από τη διάχυτη προθυμία συμμετοχής της σοβιετικής πλευράς στην απαραίτητη προσπάθεια να πεισθεί ο Τίτο να σεβαστεί τις αποφάσεις των Δύο Μεγάλων.

Η Αλβανία απουσιάζει εντελώς από τη Διάσκεψη της Μόσχας. Δεν υπήρξε καμία συζήτηση, ούτε καν αναφορά στη χώρα αυτή. Δύο μπορεί να είναι οι πιθανότερες εξηγήσεις: Είτε να θεωρήθηκε ως ευκόλως εννοούμενο ότι θα ίσχυε εκεί ό,τι ακριβώς και για τη Γιουγκοσλαβία (της οποίας ο αντιστασιακός στρατός είχε καθιερώσει σχέσεις κηδεμονίας προς το αλβανικό L NÇ), είτε να αποτελούσε η Αλβανία, και ειδικότερα οι βόρειες ακτές της, το πεδίο μιας πιθανής δεύτερης αποβατικής προσπάθειας (περιορισμένων) βρετανικών δυνάμεων από το ιταλικό μέτωπο¹⁸. Στην τελευταία

17. Ανδρικόπουλος, *op. cit.*, 145-7, 157-9, 163-4.

18. Μετά το οριστικό αμερικανικό veto (Σεπτ. 1943) στα βρετανικά σχέδια για μεγάλη απόβαση στα Βαλκάνια, η Αγγλία δεν εγκατέλειψε την προσπάθεια δημιουργίας de facto μετώπων στις ανατολικές ακτές της Αδριατικής και του Ιονίου, δια της αποστολής περιορισμένων κατ' αρχήν — λόγω αμερικανικών αντιρρήσεων — βρετανικών δυνάμεων που είχαν σκοπό «να βοηθήσουν τα αντιστασιακά κινήματα σε ορισμένες περιοχές», και αργότερα, να «συνδράμουν στην καταδίωξη» των υποχωρούντων, από το Σεπτέμβριο του 1944, γερμανικών στρατευμάτων. Δηλαδή να δημιουργήσουν στρατιωτικά προγεφυρώματα στη βαλκανική χερσόνησο κατά την καταληκτική φάση του πολέμου.

Προϋπόθεση επιτυχίας αυτών των σχεδίων ήταν ο έλεγχος κάποιων, μικρών έστω, περιοχών της Ελλάδος, της Αλβανίας και της Γιουγκοσλαβίας από «φιλικές» δυνάμεις. Από τα τέλη του 1943 οι βρετανοί αξιωματικοί - σύνδεσμοι της Υπηρεσίας Ειδικών Επιχειρήσεων (SOE), έκαναν συνεχείς προτάσεις στον Τίτο και το L NÇ (Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο) της Αλβανίας, για τον καθορισμό «ζωνών αποκλειστικής δραστηριότητας» των cetnik του D. Mihailovic και των παρτιζάνων του AVNOJ (Εθνικό Αντιφασιστικό Απελευθερωτικό Συμβούλιο) στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, ή του φιλομοναρχικού Abas Kuri και του L NÇ στην Αλβανία. Κατά το πρότυπο της *Συμφωνίας της Πλάκας* (Φεβρ. 1944) μεταξύ του ΕΔΕΣ και του ΕΛΑΣ.

Παρά το γεγονός ότι οι προτάσεις αυτές δεν έγιναν δεκτές, η αγγλική κυβέρνηση επιχείρησε στο τέλος της Κατοχής «να βοηθήσει το L NÇ» με ένα εκστρατευτικό σώμα πεντακοσίων ανδρών που αποβιβάστηκε στις αλβανικές ακτές το Σεπτέμβριο του 1944. Ένα μήνα αργότερα, το ίδιο ακριβώς συνέβη και στη Γιουγκοσλαβία. Τόσο ο Τίτο, όσο και η ηγεσία του L NÇ όμως, εδήλωσαν στους βρετανούς ότι είχαν ανάγκη μόνον από οχήματα παντός είδους, και τρόφιμα και τους ζήτησαν να αποχωρήσουν.

F.O. 371. 45551, 45553, 45563 *passim*. Barker, *op. cit.*, σσ. 160-3, Puto, A., *From the*

αυτή περίπτωση, η Μ. Βρετανία είχε κάθε συμφέρον να μη μνημονευθεί καθόλου η Αλβανία στις αγγλοσοβιετικές συνομιλίες.

Η χώρα στην οποία αφιερώνεται το μεγαλύτερο — εν σχέση προς όλες τις άλλες — μέρος των τριών σελίδων των Πρακτικών της 9ης Οκτωβρίου που αφορούν τα Βαλκάνια, είναι η Τουρκία, η οποία δεν περιλαμβάνεται καν στο περίφημο «χαρτάκι με τα ποσοστά». Πρόκειται, επιπλέον, για το μόνο ζήτημα που αναλαμβάνει να θέσει προς συζήτηση η σοβιετική πλευρά. Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις, ο Άγγλος πρωθυπουργός εισηγείται τα θέματα που αναφέρονται σε κάθε ένα βαλκανικό κράτος ξεχωριστά (ή επανέρχεται σε ορισμένα από αυτά) και ακολουθεί κάποιος, σύντομος κατά κανόνα, διάλογος.

Η σχετικά μακρά περί Τουρκίας ανταλλαγή απόψεων και επιχειρημάτων αποτελεί μία αριστοτεχνική σχεδόν προσπάθεια αμοιβαίας διερευνησεως προθέσεων. Κατά τη διάρκειά της τίγεται το ζήτημα της Συνθήκης του Montreaux, της μέχρι τότε συμπεριφοράς της Τουρκίας στον πόλεμο, καθώς και οι μελλοντικές διαθέσεις της Άγκυρας απέναντι στη Σοβιετική Ένωση και το αντίστροφο.

Διαπιστώνεται κατ' αρχήν κάποια προσέγγιση απόψεων ως προς την αναθεώρηση της Συνθήκης του 1936 και το όλο θέμα αναβάλλεται προκειμένου να συζητηθεί στην επόμενη Διάσκεψη Κορυφής¹⁹. Το καθεστώς των Στενών και η θέση της Τουρκίας συζητήθηκαν πράγματι στη Γιάλτα — το μόνο βαλκανικό πρόβλημα που συζητήθηκε εκεί (εάν εξαιρέσουμε ορισμένες, διάσπαρτες, αναφορές στη Γιουγκοσλαβία) — και μετά τη Γιάλτα, αλλά αυτά δεν θα μας απασχολήσουν εδώ.

Τι μπορεί να σημαίνουν όλα όσα μέχρι τώρα αναφέραμε: Δείχνουν νομίζω, κατά πρώτο και κύριο λόγο, ότι από τότε που διαμορφώθηκαν οι οριστικές συμμαχίες του Β' Παγκ. Πολέμου (Δεκ. 1941) και ειδικότερα από την εποχή που άρχισε η αντίστροφη μέτρηση για τη χιτλερική Γερμανία, (αρχές 1943), η Ελλάδα και η Ρουμανία ήταν οι δύο βαλκανικές χώρες

Annals of British Diplomacy, Tirana (8 Nëntori) 1981, σσ. 208-9. Mc Conville, M., *A Small War in the Balkans*, London (Macmillan) 1986, σσ. 240-3, 273-5. Bailey, S. W., «British Policy Towards General Draza Mihailovic» στο Auty, P., και Clogg, R. (eds), *British Policy towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*, London (Macmillan) 1975, σσ. 59-92.

19. Κατά πολύ χαρακτηριστικό τρόπο, Ο Churchill αφιερώνει μόνον μία, εξαιρετικά μικρή, παράγραφο στην Τουρκία (op. cit., σ. 212) στο 16σέλιδο ειδικό κεφάλαιο του βιβλίου του για το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (op. cit., σσ. 197-213) που αφορά τη Συνάντηση της Μόσχας.

των οποίων η θέση στη μεταπολεμική Ευρώπη ουδέποτε αμφισβητήθηκε. Η στρατιωτική γεωγραφία του πολέμου στην τελευταία φάση του και η κοινώς αποδεκτή ανάγκη ασφαλείας των σοβιετικών συνόρων, όχι μόνο κατέστησαν οριστική και αυτονόητη την — αντιστοίχως — εκτός και εντός της ζώνης του ειδικού σοβιετικού ενδιαφέροντος, πορεία τους, αλλά έτειναν να αποσαφηνίζουν, όλο και περισσότερο, τη μορφή του μελλοντικού πολιτικού χάρτη ολόκληρης της Ανατολικής Ευρώπης. Οι συνομιλίες και οι συμφωνίες της Μόσχας του Οκτ. του 1944, υπήρξαν ένα από τα στάδια της διαδικασίας αυτών ακριβώς των αποσαφηνήσεων.

Δείχνουν δηλαδή — εάν υποθεθεί ότι χρειάζονται περαιτέρω αποδείξεις — ότι η βρετανική στρατιωτική επέμβαση στην Ελλάδα, που κορυφώθηκε με τη σύγκρουση του Δεκεμβρίου του 1944, είχε ως αποκλειστικό στόχο το ΕΑΜ και δε συνδέεται με κανενός είδους «σοβιετική απειλή». Η Ελλάδα δεν υπήρξε ποτέ «μήλον της έριδος».

Μία ακόμη διευκρίνιση είναι ωστόσο απαραίτητη στο σημείο αυτό. Η δυναμική των αντιστασιακών κινήματων αποδείχτηκε παράγοντας ισχυρός για τη διαμόρφωση των μεταπολεμικών πολιτικών συσχετισμών σε πολλές χώρες (πριν από την πλήρη επικράτηση, το 1947, των προτεραιοτήτων και των νοοτροπιών του ψυχρού πολέμου) και σε ορισμένες περιπτώσεις — προφανές παράδειγμα η Γιουγκοσλαβία — καθοριστικός. Πολύ ορθώς λοιπόν, η βρετανική κυβέρνηση καταλήγει μεν (οριστικά από το φθινόπωρο του 1943 όπως ήδη αναφέραμε) στο ότι δεν πρόκειται να βρει αντιμέτωπη τη Μόσχα στην ελληνική της πολιτική, αλλά δεν αποκλείει, θεωρητικά, την πιθανότητα ανατροπής και αυτού ακόμη του τόσο λογικού και συνεχώς επιβεβαιωμένου συμπεράσματος, από τον «πειρασμό» που θα μπορούσε να προσφέρει ο συνδυασμός της κυριαρχίας του ΕΑΜ στο μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής επικράτειας με την παρουσία σοβιετικού στρατού σε μικρή σχετικά απόσταση από τα βόρεια ελληνικά σύνορα²⁰.

Στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1944, πολύ πριν από τη «συμφωνία των ποσοστών» συνέβη ακριβώς αυτό. Με τον ΕΛΑΣ και το ΕΑΜ να αντιπροσωπεύουν τη μόνη οργανωμένη δύναμη στο (απολύτως ορατό τότε) τέλος της γερμανικής κατοχής, το σοβιετικό στρατό στη Βουλγαρία, σε μηδενική απόσταση από τα ελληνικά σύνορα, και το βρετανικό εκστρατευτικό σώμα να αναμένει την αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων για να εμφανισθεί στην Αθήνα, ο εν λόγω πειρασμός εμφανίζεται στην πλέον ιδανική μορφή του. Δεν δημιουργεί ωστόσο καμία διάθεση παρεμ-

20. CAB 66, vol. 43, WP (43) 522, 22 Nov. 1943.

βάσεως της σοβιετικής πλευράς, ούτε καν πολιτικής, στις ελληνικές υποθέσεις²¹.

Το δεύτερο συμπέρασμα που προκύπτει από την αγγλοσοβιετική συνάντηση κορυφής του Οκτωβρίου του 1944, είναι ότι ο Stalin ενδιαφερόταν για τον αποκλεισμό της δυνατότητας να χρησιμοποιηθεί η Τουρκία (και ειδικότερα τα Στενά) ως εφιαλτήριο μελλοντικών πιέσεων ή επιθετικών ενεργειών εναντίον της χώρας του, πολύ περισσότερο, όχι μόνον ειν σχέσει προς την αγγλική πρωτοκαθεδρία στην Ελλάδα — αυτό ελπίζω ότι είναι προφανές — αλλά και από το εάν θα επιτύχει, ή όχι, ο Tito να επιβάλλει αμιγώς επαναστατικό καθεστώς στη μεταπολεμική Γιουγκοσλαβία.

Τι μπορούσαν να σημαίνουν όμως τα περίφημα ποσοστά; Το διευκρινίζει από τη Μόσχα (μέσω Eden) ο ίδιος ο εισηγητής τους, μετά την ολοκλήρωση των συζητήσεων για τα Βαλκάνια, απαντώντας σε σχετικό ερώτημα του Foreign Office. Δεν αντιπροσωπεύουν ασφαλώς, γράφει, ποσοστά συμμετοχής στις «Διασυμμαχικές Επιτροπές Ελέγχου». Δηλώνουν απλώς τον τρόπο με τον οποίον εμείς και η Σοβιετική Ένωση προσεγγίζουμε τα προβλήματα των βαλκανικών χωρών. Τα ποσοστά έχουν κυρίως συμβολική αξία και δεν θα πρέπει να υπερτιμούμε τη σημασία τους²².

Ως συμβολικά, τα ποσοστά που πρότεινε ο άγγλος πρωθυπουργός, δεν μπορούσαν να είναι ούτε αδιαπραγμάτευτα ούτε εγγυημένης διαρκείας. Στην περίπτωση της Ουγγαρίας και της Βουλγαρίας π.χ αλλάζουν προς όφελος της Σοβιετικής πλευράς αμέσως μετά την κατ' αρχήν συμφωνία Churchill - Stalin²³. Στη συνέχεια, το σύνολο του ποσοστιαίου διακανονισμού μεταβάλλεται και πάλι κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσεως του ψυχρού πολέμου προκειμένου να προσαρμοστεί στην οριστική διαίρεση της Ευρώπης σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα. Για μεν την Ελλάδα διαμορφώνεται στο γνωστό, Μεγάλη Βρετανία (και αργότερα ΗΠΑ) 100, Σοβιετική Ένωση 0, ενώ στη Ρουμανία, τη Βουλγαρία, και την Ουγγαρία συμβαίνει το αντίστροφο. Μόνο στη Γιουγκοσλαβία, μετά τη ρήξη Μόσχας - Βελιγραδίου, βρίσκεται ο Tito να κατέχει το 100% των μετοχών της χώρας του.

21. Clark-Kerr to F.O., 23 Sept. 1944, R 15193, F. O. 371.43692.

22. F.O. to Eden, 12 Oct. 1944, PREM 3.434.8. Churchill to Eden, 12 Oct. 1944 (minute), PREM 3.66.7. Eden to F. O., 12 Oct. 1944, PREM 3.434.8. Churchill. *op. cit.*, vol. VI, σ. 200-1.

23. Στις διαπραγματεύσεις (της 10ης και της 11ης Οκτωβρίου) μεταξύ Eden και Molotov. *Record of Meeting at the Kremlin*, Oct. 10, 1944, και Oct., 11, 1944. PREM 3.434.7 Βλ. επίσης, Ανδρικόπουλος, *op. cit.*, σσ. 157-9, 163-5. Κόντης, *op. cit.*, σσ. 417-31. Τα ποσοστά γίνονται 80% και 20% (για την ΕΣΣΔ και τη Μεγ. Βρετανία αντιστοίχως) τόσο στην περίπτωση της Βουλγαρίας, όσο και σε εκείνη της Ουγγαρίας.

Η αμερικανική στάση απέναντι στις βαλκανικές εξελίξεις αποτελεί μία άλλη, ενδιαφέρουσα όσο και σκοπίμως ασαφή, όψη του ζητήματος. Η Ουάσιγκτον δεν αγνοεί βεβαίως ούτε τις πολιτικές συνέπειες των πολεμικών επιχειρήσεων στην Ανατολική Εύρωπη και τα αμετακίνητα δεδομένα γεωγραφίας, ούτε την ανάγκη ασφαλείας των σοβιετικών συνόρων. Υποψιάζεται όμως, μονίμως, τα βρετανικά σχέδια με την ειδική τους (παραδοσιακή κατά την εκτίμηση του State Department) ροπή προς τη λογική των «αποκλειστικών σφαιρών επιρροής». Αποδέχεται, τελικώς, τη συμφωνία Eden - Gusev ως ρεαλιστική και (για τη Ρουμανία ιδίως) αναπόφευκτη επιλογή, αλλά με την προϋπόθεση της πλήρους ενημερώσεως της αμερικανικής πλευράς²⁴· προϋπόθεση που συμπεριλαμβάνει φυσικά το δικαίωμα του ελέγχου των ορίων (και του τρόπου επιβολής) των επιθυμιών της επικυρίαρχης χώρας, το δικαίωμα δηλαδή της κριτικής και της διαφωνίας με συγκεκριμένους χειρισμούς.

Την ίδια ουσιαστικά στάση τηρούν οι ΗΠΑ και απέναντι στη Συνάντηση της Μόσχας: στάση ασαφή και εν πολλοίς αντιφατική, αλλά όχι ανεξήγητη. Δηλώνουν κατηγορηματικά λίγες ημέρες πριν από τη σύγκλιση της ότι «δεν υπάρχει κανένα, κυριολεκτικά, θέμα, πολιτικό ή στρατιωτικό, που να μην ενδιαφέρει τις Ηνωμένες Πολιτείες»²⁵, αλλά δεν επιμένουν να παρίσταται ο αμερικανός πρέσβυς, A. Harriman, στην πρώτη συνάντηση Churchill - Stalin της 9ης Οκτωβρίου. Ειδοποιούν τον Harriman πως «οποιαδήποτε βήματα είναι αναγκαία να γίνουν, πρέπει να γίνουν ούτως ώστε να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο αναστατώσεων στα Βαλκάνια που θα μπορούσαν να εμπλέξουν τις ΗΠΑ σε κάποιο μελλοντικό διεθνή πόλεμο»²⁶, αλλά δε φροντίζουν να πληροφορηθούν — επισήμως — για τις συμφωνίες και τα ποσοστά, για τα οποία είχαν ήδη σχηματίσει, από τις πληροφορίες των δικών τους υπηρεσιών, μία πολύ καλή (άν και όχι ακριβή σε όλες τις λεπτομέρειές της) εικόνα²⁷.

24. Roosevelt to Churchill. 13 June 1944, PREM 3.66.7.

25. Sherwood, R. E., *Roosevelt and Hopkins. An Intimate History*, New York (Harper) 1948, σσ. 833-4.

26. FRUS, 1944, vol. 4, σ. 1009.

27. FRUS, 1944, vol. 4, σσ. 456, 1015. Οι περισσότερες πληροφορίες για την εξέλιξη των αγγλοσοβιετικών συνεννοήσεων ως προς τα Βαλκάνια, μετά το Μάιο του 1944 (Συμφωνία Eden - Gusev), έφθαναν στην Ουάσιγκτον από την αμερικανική πρεσβεία της Μόσχας (A. Harriman) και της Άγκυρας (L. Steinhardt). Πολύ καλά πληροφορημένος για το ίδιο θέμα, τουλάχιστον κατά τη διάρκεια της διαμονής του στο Κάιρο, ήταν και ο Lincoln Mac Veagh, ο αμερικανός πρέσβυς στην εξόριστη ελληνική κυβέρνηση. Βλ. Iatrides, J. (ed.), *Ambassador Mac Veagh Reports, Greece 1933-1947*, Princeton (Princeton Univ.

Αποδέχονται δηλαδή, ως απολύτως ρεαλιστική, τη βάση των διευθετήσεων, χωρίς να δεσμεύονται (κατά την παραδοσιακή τακτική του State Department όπως σημείωναν, με τη σειρά τους, οι βρετανοί). Διαφωνία του Λευκού Οίκου επί της ουσίας — ως προς τις γενικές γραμμές των συμφωνιών — ούτε υπήρχε, ούτε ήταν δυνατόν να υπάρχει.

Η «ελεύθερη έκφραση» των επιθυμιών των λαών της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων (εάν υποθέσουμε ότι κάτι τέτοιο ήταν δυνατόν να καταγραφεί σε συνθήκες εργαστηριακού πειράματος με βάση τους εσωτερικούς και μόνο συσχετισμούς στις χώρες αυτές, και το πολιτικό κλίμα που επικρατούσε πριν, και αμέσως μετά την ήττα του ναζισμού) θα κατέληγε σε (φιλο)κομμουνιστικές πλειοψηφίες στη Γιουγκοσλαβία, την Αλβανία, την Ελλάδα, και, πιθανότατα, τη Βουλγαρία, και αντικομμουνιστικά καθεστώτα (μαχητικών ενδεχομένως διαθέσεων) στη Ρουμανία, την Ουγγαρία και την Πολωνία. με την Τσεχοσλοβακία (τη μόνη χώρα της περιοχής που πληρούσε τότε τις επιθυμητές πολιτικές προδιαγραφές στις οποίες ήδη αναφερθήκαμε) να διατηρεί μία σοσιαλιστικών αποχρώσεων πολυκομματική δημοκρατία μεικτής οικονομίας και μία «φινλανδικού τύπου» σχέση με το Κρεμλίνο στην εξωτερική της πολιτική.

Ένα τέτοιο σχήμα όμως, δεν ήταν απλώς αντίθετο προς τα συμφέροντα και τις διακηρυγμένες αρχές και των τριών εταίρων της αντιχιτλερικής συμμαχίας — βόμβα στα θεμέλια της μεταξύ τους συνεργασίας — αλλά ακατανόητο και εξωπραγματικό, σε βαθμό αστειότητας, με βάση την «κοινή λογική» εκείνης της εποχής· ειδικώς ως προς την προοπτική μιας εχθρικής προς τη Μόσχα, Πολωνίας και Ρουμανίας. Η Σοβιετική Ένωση — της οποίας το κύρος και η έκταση της αναγνωρίσεως του καθοριστικού ρόλου της στην κοινή νίκη, είναι πράγματα που πολύ δύσκολα τα αντιλαμβάνεται κανείς σήμερα, μετά τις δεκαετίες του ψυχρού πολέμου και τα λαμπρά κατορθώματα του «υπαρκτού σοσιαλισμού» της — θα μπορούσε στην περίπτωση αυτή να απευθυνθεί στη δεσνή κοινότητα και να υπενθυμίσει ειρωνικώς ότι ανήκε στους αντιπάλους της Γερμανίας και όχι στους ηττημένους συμμάχους της.

Δεν θα ήταν ίσως άσκοπο να τονίσουμε εδώ ότι η αποδοχή της εύλογης προτεραιότητας του σοβιετικού ενδιαφέροντος για την Ανατολική Ευρώπη δεν εσήμαινε τότε — το 1944 — τη δωροφοροποίηση των χωρών της περιοχής και τη μετατροπή τους σε μονοκομματικά βασίλεια ανελευθερίας, οικονομικής χρεωκοπίας, και οικολογικής καταστροφής· όπως και η θέση της Ελ-

λάδος π.χ. στη ζώνη των δυτικών ενδιαφερόντων δεν περιείχε, αναγκαστικά, τη βασιλευσμένη δημοκρατία του «πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων» που εδήλωνε μουσικώς πανέτοιμη «να στήσει το τιμημένο λάβαρό της στα βουνά της Σόφιας», το μοναδικό στην Ευρώπη ραδιοφωνικό, και αργότερα τηλεοπτικό, σταθμό Ενόπλων Δυνάμεων, και τελικώς την «Ελλάδα Ελλήνων Χριστιανών».

Η κοινή γνώμη, τότε, θα απέρριπτε ως παράλογο το θεωρητικό σχήμα που μνημονεύσαμε, όχι διότι είχε ως οδηγό της την αδιαφορία για τις δημοκρατικές ελευθερίες και τη μοιρολατρική υποταγή στη λογική των «δύο αντιπάλων στρατοπέδων», αλλά για τους ακριβώς αντίθετους λόγους, Διότι ανέμενε τη συνέχεια της συνεργασίας των Τριών Μεγάλων Συμμάχων και μετά τη λήξη του Πολέμου, για τη διασφάλιση της ειρήνης και «την εξάλειψη των υπολειμμάτων του ναζισμού και του φασισμού»²⁸.

Ο ψυχρός πόλεμος — ας το επαναλάβουμε — που ακολούθησε αμέσως μετά και δεν μετέβαλε απλώς, αλλά αντέστρεψε το παραπάνω κλίμα, κατόρθωσε, μεταξύ άλλων, με την ένταση και κυρίως με τη διάρκειά του, να εξαφανίσει σχεδόν από τη συλλογική μνήμη την εξαιρετικά σύντομη αυτή περίοδο των μεταπολεμικών προσδοκιών, ώστε σήμερα να έχει επικρατήσει η αίσθηση ότι δεν υπήρξε ποτέ.

Συντομος και χωρίς αξιώσεις που να θεμελιώνονται σε συστηματική μελέτη του θέματος, θα είναι και ο επίλογος ο σχετικός με τη μετέπειτα ιστορία των ποσοστών.

Οι πρώτοι που ανακίνησαν το ζήτημα και εκδήλωσαν την έντονη δυσφορία τους για τις μυστικές συμφωνίες ήταν οι Γιουγκοσλάβοι, οι μόνοι ουσιαστικά για τους οποίους η λύση που δόθηκε στη Μόσχα, εάν είχε επιτύχει, θα συνιστούσε ριζική μεταβολή πορείας για τη χώρα τους.

Κατά τη διάρκεια συνομιλίας του με τον επικεφαλής της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής Fitzroy Maclean στα τέλη Οκτωβρίου του 1944, ο Τίτο καταδίκασε, σε υψηλούς τόνους, το διακανονισμό της Μόσχας, που

28. Βλ. τη Διακήρυξη της Γιάλτας «προς την απελευθερωθείσα Ευρώπη», στο *A Decade of American Foreign Policy. Basic Documents, 1941-1949*, Washington (US Gov. Printing Office) 1950, σσ. 29-30. Σε δύο από τις πιο γνωστές παραγωγές του Hollywood, των μέσων της δεκαετίας του 1940, ο μεν Humphrey Bogart αγωνιζόταν εναντίον του φιλογερμανικού καθεστώτος του Vichy, μαζί με την Lauren Bacall (στην πρώτη κινηματογραφική της εμφάνιση) — *To Have and Have Not* (1945) —, ο δε ήρωας του Hitchcock στο *Notorious* (1946), καταδίκασε τους οπαδούς του Hitler που είχαν διαφύγει στη Νότια Αμερική.

μόλις είχε πληροφορηθεί. Από την αναφορά του Maclean προς το Foreign Office δεν προκύπτει το πώς ακριβώς έμαθε το αποτέλεσμα της συναντήσεως Churchill - Stalin, ούτε το εάν ε γνώριζε τη συνολική ρύθμιση ή μόνο «τα ποσοστά που αφορούσαν τη Γιουγκοσλαβία»²⁹.

Τρία χρόνια αργότερα, ο υπουργός εξωτερικών των ΗΠΑ, J. F. Byrnes, περιέλαβε στο βιβλίο του (που καλύπτει την περίοδο μεταξύ της Συνδιασκέψεως της Γιάλτας και των αρχών του 1947) μία σύντομη αναφορά στις συμφωνίες του Οκτωβρίου του 1944, μόνο ως προς τη Ρουμανία και την Ελλάδα³⁰. Το Foreign Office απάντησε με επίσημη διάψευση όπου χαρακτήριζε τις συνομιλίες για τα Βαλκάνια ως προσπάθεια συντονισμού της επιχειρησιακής στρατηγικής των βρετανικών και των σοβιετικών ενόπλων δυνάμεων κατά την τελευταία φάση του πολέμου και τίποτε περισσότερο³¹.

Το 1948, ο προκάτοχος του Byrnes στο State Department, Cordell Hull, αφιέρωσε πολύ περισσότερο χώρο στα απομνημονεύματά του στη Συνάντηση της Μόσχας, με όλα τα (επίσημα και κατά την κρίση της Ουάσιγκτον ανακοινώσιμα) στοιχεία που είχε στη διάθεσή του³², για να επισπράξει την επίσημη σιωπή της σοβιετικής πλευράς και τη νέα άρνηση του Λονδίνου ότι έγιναν ποτέ συμφωνίες με στόχο την οριοθέτηση ζωνών βρετανικής και ρωσικής επιρροής στα Βαλκάνια.

Με όπλα τη μαρτυρία του C. Hull και όσες πρόσθετες πληροφορίες υπήρχαν, η Γιουγκοσλαβία επανήλθε μετά τη ρήξη Μόσχας-Βελιγραδίου — δημοσίως αυτή τη φορά — στη μυστική «συμφωνία των ποσοστών». Το 1949 εμφανίστηκαν δύο άρθρα (στα σερβοκροατικά) σε ισάριθμα Γιουγκοσλαβικά πολιτικά περιοδικά και το μικρό βιβλίο του S. Vukmanovic — «Tempo» (επίσης στα σερβοκροατικά) με τίτλο *Πως και γιατί χάθηκε ο λαϊκός απολινθερωτικός αγώνας στην Ελλάδα*³³. Σε όλα αυτά τα κείμενα καταγγέλλονται οι αγγλοσοβιετικές διευθετήσεις κορυφής, καταδικάζεται ο ρόλος του Stalin, και τονίζεται το πως μία μικρή χώρα στηριζόμενη στις δικές της επαναστατικές δυνάμεις κατόρθωσε να τις ανατρέψει. Δεν γνωρί-

29. Maclean to F.O., Oct. 29, 1944, R 17936, F.O. 371.44293. Βλ. επίσης, Vl. Dedijer, *Tito*, New York (Simon and Schuster) 1953, σ. 223.

30. Byrnes, J. F., *Speaking Frankly*, London (Heinemann) [1947], σ. 53.

31. *New York Times*, 18 Oct. 1947. Το αναφέρει ο Stephen G. Xydis, «The Secret Anglo-Soviet Agreement on the Balkans of Oct. 9, 1944», *Journal of Central European Affairs*, τ. 15 (1955-56), σσ. 248-71.

32. Hull, C., *Memoirs*, New York (Macmillan) 1948, vol. II, σσ. 1451-9. (ένιαία σελίδα-αρίθμηση).

33. Τα κεφάλαια του μικρού αυτού βιβλίου, δημοσιεύτηκαν αρχικώς σε συνέχειες στην εφημερίδα *Borba* [Αγώνας] του Βελιγραδίου. (Αυγ.-Σεπτ. 1949).

ζουμε (όχι διότι είναι αδύνατον να διαπιστωθεί αλλά επειδή δεν υπάρχει προς το παρόν κάποια ειδική έρευνα για το θέμα αυτό) εάν, με ποιο τρόπο και σε ποια έκταση σχολιάστηκαν οι γιουγκοσλαβικές απόψεις στη Δυτική Ευρώπη³⁴. Η απαντητική «μπροσούρα» του ΚΚΕ πάντως, που επιγράφεται *Η προδοσία του Τίτο απέναντι στη Δημοκρατική Ελλάδα*³⁵, δεν περιλαμβάνει καμία αναφορά στις γιουγκοσλαβικές καταγγελίες περί των μυστικών συμφωνιών του 1944.

Το 1954 κυκλοφόρησε ο βος (τελευταίος) τόμος του γνωστού έργου του W. Churchill για το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο βρετανός πρωθυπουργός καταθέτει εκεί την προσωπική του μαρτυρία για τις συμφωνίες και παραθέτει τα πραγματικά ποσοστά της αρχικής του προτάσεως, αλλά όχι και τις τροποποιήσεις, ως προς την Ουγγαρία και τη Βουλγαρία, που αποφασίστηκαν στις συναντήσεις Eden - Molotov τις δύο επόμενες ημέρες³⁶.

Δε γνωρίζουμε — διότι ο φάκελλος των αγγλικών αρχείων που αντιστοιχεί στον τόμο αυτό παραμένει κλειστός³⁷ — τι οδήγησε τη βρετανική

34. Το βιβλίο του Tempo πάντως, κυκλοφορήθηκε και σε αγγλική μετάφραση το 1950. [Sv. Vukmanovic-General «Tempo», *How and Why the People's Liberation Struggle of Greece met with Defeat*, London, 1950]. Ανατυπώθηκε το 1985 (Merlin Press) από το μοναδικό ίσως γνωστό αντίτυπο αυτής της εκδόσεως, που εντοπίστηκε στην Αγγλία (στην πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη του Hull).

35. *La Trahison de Tito envers la Grèce Démocratique*, s.l., s.a. [1950?] Συλλογή άρθρων του Ν. Ζαχαριάδη, Κ. Καραγιώργη, Α. Στρίγγου κ.ά., για την «προδοσία» του Τίτο.

37. Σε κάθε έναν από τους προηγούμενους πέντε τόμους του *The Second World War*, αντιστοιχεί ένας ογκώδης φάκελλος του Foreign Office, όπου διάφορες υπηρεσίες (όχι μόνον εκείνες του Υπουργείου Εξωτερικών) εξετάζουν το κείμενο του Churchill παράγραφο προς παράγραφο. Σημειώνουν τι άλλο έχει γραφεί περί των θεμάτων που θίγονται στις σελίδες του βιβλίου, σταθμίζουν τις πολιτικές επιπτώσεις των απόψεων του βρετανού πρωθυπουργού — με εξαιρετική προσοχή σε ό,τι έχει σχέση με τις ΗΠΑ, προκειμένου να αποφευχθούν «παρεξηγήσεις» με την αμερικανική πλευρά και ειδικώς με τον Πρόεδρο Eisenhower —, ελέγχουν την παράφραση των κωδικοποιημένων μηνυμάτων/τηλεγραφημάτων του κειμένου, ώστε να μην είναι δυνατόν να αναπαραχθούν οι κώδικες με τους οποίους είχαν σταλεί — παρ' όλων που δεν ήταν πλέον σε χρήση —, διορθώνουν τα (σπάνια) ορθογραφικά ή συντακτικά σφάλματα κ.ο.κ. Το σύνολο των παρατηρήσεων υποβάλλεται εν συνέχεια στο συγγραφέα για τις σχετικές διορθώσεις.

Η παραπάνω διαδικασία μοιάζει σε πολλά σημεία της — αλλά οι ομοιότητες είναι μόνον επιφανειακές — με το λογοκριτικό έλεγχο των βιβλίων που γράφονται μετά τη λήξη του πολέμου από πολιτικούς, διπλωματικούς, και στρατιωτικούς αξιωματούχους: έλεγχος υπό την απειλή του Νόμου περί Κρατικού Απορρήτου. Official Secrets Act. Για το τελευταίο αυτό θέμα, βλ. Γ. Γιανουλόπουλος, *Ο Μεταπολεμικός Κόσμος: Ελληνική και Ευρωπαϊκή Ιστορία 1945-1963*, Αθήνα (Παπαζήσης) 1992, Μέρος Δεύτερο, Κεφ. Β, υποσ. 46.

[υπό έκδοση].

πλευρά να δημοσιοποιήσει, τότε, τις συμφωνίες. Βέβαιον είναι πάντως, ότι η «ομολογία» του Churchill λειτούργησε ως έναυσμα για ειδικότερες μελέτες της Συναντήσεως Κορυφής της Μόσχας, τις οποίες παρουσίασε σε ένα πολύ ενδιαφέρον δημοσίευμά του, πριν από μερικά χρόνια, ο Π. Παπαστράτης³⁸.

Η Σοβιετική άποψη παρέμεινε αμετακίνητη στο ότι τέτοιες συμφωνίες (μπορεί να ανήκαν στις προθέσεις του άγγλου πρωθυπουργού αλλά) ουδέποτε υπήρξαν. Την ίδια στάση θα τηρήσει και το ΚΚΕ. Δε γράφεται όμως απολύτως τίποτε στα κομματικά έντυπα με το σκεπτικό ότι κάθε ανασκευή θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αποτελεί αναγνώριση πως υπάρχει θέμα προς συζήτηση εκτός του ότι, βεβαίως, θα δημοσιοποιούσε μία άγνωστη ουσιαστικά, στο κοινό της ελληνικής αριστεράς, καταγγελία.

Λέγεται απλώς ή, συνηθέστερα, διαμηνύεται προς όσους έχουν διαβάσει ή έχουν πληροφορηθεί, με την απαραίτητη καθυστέρηση, τα σχετικά με τη «βόμβα» των ποσοστών και τα σχολιάζουν, πολύ επιφυλακτικά, μεταξύ τους — τους ολίγους δηλαδή γλωσσομαθείς αμφισβητίες του τέλους της δεκαετίας του '50 — ότι πρόκειται περί ταπεινής συκοφαντίας την οποία έχουν υιοθετήσει και αξιοποιούν διάφοροι δηλωσίες, τροτσκιστές, κρυπτοαναρχικοί και άλλοι «εχθροί του κινήματος».

Η έντονα εικονοκλαστική διάθεση που κυριάρχησε στις γραμμές των οργανώσεων του ΚΚΕ, και της ΕΔΑ μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα του Απριλίου του 1967, ανέδειξε τη «συμφωνία των ποσοστών» σε μείζον θέμα συζητήσεων και εξαγωγής συμπερασμάτων μεταξύ των Ελλήνων κομμουνιστών που βρέθηκαν, ή διέφυγαν, στο εξωτερικό. Ειδικότερα κατά την περίοδο που ακολούθησε τη διάσπαση του ΚΚΕ (Φεβρ. 1968), οι ποσοστιαίες ρυθμίσεις του 1944, εμπλουτισμένες με την εκρηκτική, απελευθερωτική, δύναμη του μέχρι τότε «απαγορευμένου» μυστικού, θα αποτελέσουν τον πολιορκητικό κλοιό στις επιθέσεις εναντίον των οχυρών του «ορθοδόξου» κομματικού λόγου.

Το άνοιγμα των βρετανικών αρχείων για την περίοδο του πολέμου, το 1972, δε συνέβαλε, δυστυχώς, στην ένταξη του ζητήματος των μυστικών συμφωνιών της Μόσχας στο υπαρκτό του πλαίσιο, την αποτίμηση των πραγματικών του διαστάσεων — τουλάχιστον ως προς την Ελλάδα — και την επανεξέταση του γενικώς επικρατήσαντος «όπερ έδει δείξαι» το οποίο

38. Papastratis P., «The Anglo-Soviet Balkan Agreement and Greece: A historiographical approach στο Macrakis L., Diamandouros N. (eds), *New Trends in Modern Greek Historiography*, Hanover, N. H. (Modern Greek Studies Association, Occasional Paper I) 1982 σσ. 191-203.

μονίμως συνοδεύει έκτοτε όλες τις αναφορές στα — «μοιραία» — ποσοστά.

Μετά τη μεταπολίτευση η συζήτηση μεταφέρεται στην Ελλάδα και διευρύνεται. Εξαιρουμένων των κομματικών μελών και των, ακόμη περισσότερο κομματικών, εντύπων του «ορθοδόξου» ΚΚΕ, όπου η επίσημη άποψη εξακολουθούσε να είναι, για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, ότι μυστικές συμφωνίες απλώς δεν έγιναν ποτέ, «τα ποσοστά» με την καταλυτική ερμηνευτική τους εμβέλεια κατακτούν το πανελλήνιο. Τα προβάλλουν οι εφημερίδες της πρώτης μεταδικτατορικής περιόδου, όλων των πολιτικών συμπαθειών, ως γεγονός αυτονόητα καθοριστικής σημασίας, στο πλαίσιο της πληθώρας των, εξαιρετικά χρήσιμων, ερευνών, συζητήσεων, προσωπικών μαρτυριών, δημοσιεύσεων πρωτότυπου αρχειακού υλικού, επιστολών κλπ. (υλικό που δεν έχει ακόμη αποδελτιωθεί) για τα χρόνια της Αντίστασης και του εμφυλίου πολέμου.

Αργότερα, εμφανίζεται σποραδικά — όχι μόνο στην Ελλάδα — και η νεωτερίζουσα(;) «κομματική άποψη» ότι οι συμφωνίες υπήρξαν, χωρίς ποσοστά, και με ημερομηνία λήξεως το τέλος του πολέμου ή και με ποσοστά τα οποία όμως αντιπροσώπευαν ποσοστά συμμετοχής στις «Διασυμμαχικές Επιτροπές Ελέγχου»· πράγμα που, όπως σημειώσαμε, δεν ίσχυε ούτε ήταν δυνατόν να ισχύει³⁹.

Το ενδιαφέρον ερώτημα βεβαίως, είναι γιατί θα έπρεπε οπωσδήποτε να εξοβελιστούν οι συμφωνίες και, κυρίως, τα ποσοστά. Όσον αφορά τη Σοβιετική Ένωση, (το δικό της κοινό και το δικό της ακροατήριο των αδελφών κομμουνιστικών κομμάτων) μάλλον δε χρειαζόνταν ιδιαίτερες εξηγήσεις. Ως προς την αγγλική πλευρά δεν είναι γνωστό, όπως αναφέραμε ήδη, γιατί ο Churchill επέλεξε το 1954 προκειμένου να αποκαλύψει, ή ορθότερα να παραδεχθεί δημοσίως και μάλιστα με έντονα πανηγυρικό τρόπο, τις συμφωνίες για τα Βαλκάνια και τον «κυνικό» διάλογο που ακολούθησε την καταγραφή τους: «σε μισή κόλλα χαρτί». Ασφαλώς όμως, μπορούμε να διακινδυνεύσουμε την υπόθεση ότι τόσο ο ίδιος όσο και η βρετανική κυβέρνηση έκριναν πως στη συγκεκριμένη πολιτική συγκυρία είχαν πολύ περισσότερα να κερδίσουν παρά να χάσουν.

Για το ΚΚΕ και την Ελλάδα, για την οποία οι συμφωνίες της Μόσχας δεν είχαν ούτε καθοριστική, ούτε καν ιδιαίτερη σημασία, η ερμηνεία της εμμονής στο τι έγινε (ή δεν έγινε) σε κάποια ξένη πρωτεύουσα τον Οκτώ

39. Βλ. π.χ. την κριτική της Vitka Toskova για το βιβλίο του Papastratis P., *British policy towards Greece during the Second World War, 1941-1944*, Cambridge (C.U.P.) 1984, στο βουλγαρικό περιοδικό *Études Balkaniques* τ. 4, 1985, σσ. 131-5.

βριο του 1944, θα πρέπει να αναζητηθεί πέραν του πολιτικώς αυτονόητου. Του τρόπου δηλαδή με τον οποίον λειτουργεί στην κοινή γνώμη ή λέξη ποσοστά και των συνειρμών που παράγει, ιδίως όταν αναφέρεται σε διεθνείς διαπραγματεύσεις (πράγμα που ισχύει άλλωστε και στις δύο προηγούμενες περιπτώσεις και εξηγεί τόσο τη σοβιετική όσο και την αγγλική —μέχρι το 1954— στάση επί του θέματος). Πέραν ακόμη και του πρωταρχικού καθήκοντος του ΚΚΕ να υπερασπίζεται την τιμή και την υπόληψη του ΚΚΣΕ.

Θά πρέπει μάλλον να αναζητηθεί στο γεγονός ότι ο αγώνας για την απόκρουση της «συκοφαντίας» περί μυστικών συμφωνιών εναντίον ενός αντιπάλου που μάχεται να αναδειξει τον «καθοριστικό τους ρόλο», διεξάγεται μεταξύ συμπατριωτών εντός ενός πολύ γνωστού γηπέδου καθολικής αποδοχής. Του γηπέδου που ορίζεται από την κοινή πίστη στη θεωρία της μικρής και πάντοτε ετεροκαθοριζόμενης χώρας, την οποία όλοι την επιβουλεύονται και τη χρησιμοποιούν, που όλοι ασχολούνται συνεχώς — και κατά προτεραιότητα — με αυτήν (ως φιλέλληνες ή ανθέλληνες), που έχουν κατορθώσει να την υποβιβάσουν, επί εκατοντάδες χρόνια τώρα, στο (περιζήτητο τελικώς) ρόλο του ανυπεράσπιστου θύματος, και που οι κάτοικοί της, σε τελευταία ανάλυση, δεν ευθύνονται, ως άτομα, ως Αριστερά, ως Δεξιά, ή ως — ανάδελφο — εθνικό σύνολο, για τη μοίρα τους.

Πρόκειται περί τοπικής ποικιλίας της, επίσης, γνωστής, λογικής που φιλοδοξεί να αντικαταστήσει την ανάλυση με τις συνωμοτικές ερμηνείες της ιστορίας, τη μελέτη και την κριτική επεξεργασία όλων των δεδομένων του παρελθόντος με την επιλεκτική προβολή των «εθνικώς ωφελίμων», τις συγκριτικές προσεγγίσεις και το ευρύτερο πλαίσιο κάθε συγκυρίας με την αρχή ότι η Ελλάς, η Αγγλία, η Γερμανία, η Νιγηρία, η Κόστα Ρίκα κ.ο.κ. (όπως και ο πελάτης, καθώς έλεγαν παλαιότερα) έχει πάντα δίκιο· λογικής που φιλοδοξεί με άλλα λόγια να καταργήσει την ιστορία.

Ίσως διότι ρόλος της ιστορίας μπορεί να είναι, μεταξύ άλλων, να κλωτσάει την μάλλα όσο το δυνατόν πιο συχνά, και πιο μακριά, έξω από αυτό ειδικώς το γήπεδο.

Όλα αυτά όμως, για να κλείσουμε με μία τυπική αγγλική έκφραση (όχι προς τιμήν του ενός εκ των δύο υψηλών συνομιλητών της Μόσχας) είναι μια άλλη ιστορία.